

УДК 347.725

<https://doi.org/10.34142/23121661.2022.35.11>

orcid.org/0000-0003-4717-7754

© Мешкова К.О., 2022

К. О. Мешкова**КОРПОРАТИВНИЙ ШАНТАЖ ЯК ФОРМА
ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ В
АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВАХ****K. Meshkova****CORPORATE BLACKMAIL AS A FORM
OF ABUSE OF LAW IN JOINT STOCK
COMPANIES**

Анотація. Метою наукової статті є визначення особливостей феномена зловживання правом у сфері реалізації корпоративних прав та його змісту. Ґрунтовного дослідження вимагає зловживання правом учасниками корпоративних правовідносин. Сучасний корпоративний шантаж як форма зловживання є загрозою економічній безпеці акціонерних товариств. Проблема відсутності відповідних правових механізмів захисту вітчизняного бізнесу від атак так званих рейдерів та грінмейлерів призводить до порушень циклу діяльності товариства, зокрема й тих, що мають системне значення для економіки та безпеки держави.

Ключові слова: зловживання правом, корпоративні відносини, корпоративний конфлікт, корпоративний шантаж, рейдерство, грінмейлінг.

Annotation. The aim of the scientific article is to study the phenomenon of abuse of rights and its essence. Legal practice creates new forms of abuse of rights on a daily basis, not all forms of abuse of rights are provided by law, but this rule does not change the nature of abuse of rights and does not make it a socially acceptable act. Thus, given the complex socio – economic conditions of careful research requires abuse of rights by participants in corporate relationships, which leads to a violation of the rights and interests of other members of companies and the company itself. Modern corporate blackmail as a form of abuse poses a threat to the economic security of companies. The problem of lack of appropriate legal mechanisms to protect domestic business from attacks by so-called raiders and greenmailers leads to violations of the cycle of corporate activities, including those that are of systemic importance for the economy and security of the state.

Key words: abuse of law, corporate relations, corporate conflict, corporate blackmail, raiding, greenmailing.

Постановка проблеми. Ситуація, що склалася у вітчизняній економічній сфері на сьогодні, набуває безпосередньої залежності від цілого комплексу внутрішніх і зовнішніх загроз національній безпеці країни. Актуальною нині є проблема посягання в сфері корпоративних відносин, що виникають під час розпалювань корпоративних конфліктів. Ці явища, які спостерігаються вже не перше десятиліття, не тільки впливають на підвищення ступеня вразливості

стабільного економічного середовища, а й суттєво впливають на інвестиційну активність як в державі, так і на інвестиційну зацікавленість з боку іноземного інвестора. Корпоративний шантаж як форма зловживання корпоративними правами є однією з найстійкіших сучасних загроз для вітчизняних господарських товариств. Зміст корпоративного шантажу полягає в зловживанні міноритарними учасниками товариства своїми корпоративними правами заради підвищення вартості викупу цінних паперів, що їм належать. Процес досягнення цієї мети зазвичай містить набір спірно-етичного інструментарію і, як наслідок, призводить до ініціювання внутрішньокорпоративного конфлікту. Проблема полягає в тому, що «методика» такого класичного вимагання успішно продовжує вдосконалюватися, балансує в межах закону. Крім того, останнім часом такі сценарії внутрішньокорпоративних вимагань набули вже масштабів високоприбуткового бізнесу, оскільки досі вітчизняним законодавцем не поставлено на противагу жодних чітких окреслень цього явища та санкцій за подібне посягання.

Аналіз останніх досліджень. Питання корпоративних відносин, корпоративних спорів, зловживання учасниками корпоративними правами досліджували Ю. М. Жорнокуй [1], В. Ю. Пашутіна [2], О. М. Віннік [3], І. В. Спасибо-Фатєєва [4]. Ю. М. Жорнокуй зосередив свою увагу на вивченні питань корпоративних правовідношень, корпоративного устрою акціонерних товариств та змісту корпоративних конфліктів. О. М. Віннік досліджувала проблему зловживання корпоративними правами та пошуку шляхів вирішення корпоративних конфліктів в акціонерних товариствах. І. В. Спасибо-Фатєєва визначала правовий зміст корпоративних прав та особливості корпоративних відносин в акціонерних товариствах.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Метою цієї наукової статті є аналіз такого правового явища, як зловживання корпоративними правами та формування висновків і пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання в цій сфері, а також визначення основних підходів до розуміння сутності корпоративного шантажу та ознак прояву такого зловживання правом у корпоративних відносинах.

Виклад основного матеріалу дослідження з новим обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Під час застосування деяких певних правових категорій, які зберігають за собою абстрактність як ознаку, виникають спірні питання в правозастосуванні на різних рівнях, зокрема й на рівні судочинства. Не є виключенням і зловживання правом як правової категорії зі спектром проблемних питань.

Феномен «зловживання правом» відомий з часів римського права, незважаючи на це, його дослідження є актуальним як у правозастосуванні, так і в площині вивчення вченими-юристами.

Останнім часом в особливо нестабільних реаліях кількість випадків зловживання правом істотно зростає. До можливих причин такого стрімкого

зростання належать, з одного боку, досить низька правова грамотність населення, а з іншого боку, ми маємо справу з протилежністю, тобто з суб'єктом права, який обізнаний щодо меж свого права й одночасно користується відповідними можливостями, які надані йому законом, для задоволення особистих інтересів на шкоду суспільним.

Проблема зловживання правом на сьогодні не тільки є актуальною, але й залишається спірною. Насамперед це обумовлюється відсутністю в законодавстві чітко окресленого визначення поняття цього явища, закріплення його ознак, а також наявністю на сьогодні безлічі абсолютно протилежних наукових поглядів на зазначену правову категорію.

Стаття 22 Конституції України встановлює гарантованість конституційних прав і свобод та вказує на заборону скасування або звуження їхнього змісту та обсягу щодо прийняття нових нормативно-правових актів або внесення змін до чинних. З огляду на зміст конституційної норми гарантія та захист тієї чи іншої міри можливої поведінки уповноваженого суб'єкта окреслені межами можливої реалізації. Коли ці межі чітко окреслені в законодавстві прямою заборонаю, вважається очевидним і неприпустимим їх порушення. Однак чи завжди може законодавець окреслити межі здійснення суб'єктивного цивільного права настільки чітко в усіх випадках? Навряд чи можна стверджувати, що це можливо. Як зазначає Б. Карнаух, законодавець не може заборонити абсолютно все, що має бути заборонено, адже не все, що має бути заборонено, є достатньою мірою передбачуваним, щоб потрапити до поля зору законодавця. Тому кордони суб'єктивного цивільного права подеколи розмиті, нечіткі. Це «місця», у яких демаркаційна лінія між «має право» і «не має права» не укріплена стіною заборон. Саме в таких «місцях» і виникає потреба в концепції «зловживання правом». Отже, зловживання правом – це така дія, яка виходить за межі суб'єктивного цивільного права у «місці», де межі права не є чіткими, тобто там, де законом не передбачено прямої заборони на вчинення відповідної дії [5, с. 32].

Як відомо, в залежності від сфери відносин та напряду реалізації суб'єктивного права, для здійснення якого встановлена межа, визначені й відповідні межі здійснення цих прав. Не є виключенням щодо цього й сфера корпоративних відносин.

Вчені тривалий час досліджували проблеми зловживання правом у корпоративних відносинах, однак, низка питань, зокрема питання правозастосування, залишається невирішеним, навіть незважаючи на суттєві зміни законодавства, що регулюють діяльність сучасних вітчизняних акціонерних товариств.

Корпоративна організаційно-правова форма суб'єктів підприємництва на сьогодні є найбільш оптимальною як для численної групи суб'єктів у вітчизняній господарській сфері, так і для учасників ринкового сектора економік інших країн. З іншого боку, особливості такої організаційно-правової форми, її внутрішній організаційний устрій, мета діяльності неминуче зумовлюють

виникнення корпоративних конфліктів між учасниками корпорацій, які нерідко переростають у виснажливі «корпоративні війни». Світовий досвід свідчить, що звести нанівець подібні корпоративні ексцеси неможливо, це впливає з самого змісту корпорацій. Проте багатоваріантність «неохайних» стратегій і тактик завоювання впливу, що призводить до захоплення економічних ресурсів акціонерного товариства, має стійку тенденцію до зростання. До факторів, що безпосередньо впливають на зростання, тип та особливості корпоративних конфліктів, насамперед належать історичні особливості еволюції діяльності корпорацій у тій чи іншій країні, а також показники соціально-економічного клімату всередині держави на тому чи іншому етапі свого розвитку.

На сьогодні найпоширенішими причинами корпоративних конфліктів в Україні є корпоративний шантаж, зокрема рейдерство та грінмейлінг (біле рейдерство).

Відповідно до аналітичних даних, нині в Україні щодня здійснюється як мінімум два рейдерські захоплення. Щороку в країні фіксують все більше порушень. З 2015-го року їхня кількість збільшилася в 3 рази. Так, 2015 було зафіксовано лише 290 справ щодо рейдерства, а 2020 – вже 849, і тенденція на збільшення зберігається. У 90 % випадків рейдерства їхньою першопричиною є певні корпоративні конфлікти [6].

Одна з найпоширеніших форм зловживання корпоративними правами – це так званий грінмейлінг. Визначенням терміна є поєднаний варіант слів англійської мови «blackmail (blackmailing)», що можна перекласти як «шантаж», «green» – «зелений» (основний колір для сертифікатів на акції у США), а також «гроші», «банкноти». Сучасного аналога в українській мові на сьогодні не створено.

Грінмейлінг є специфічною формою фінансового корпоративного шантажу. Визначальним алгоритмом дій для грінмейлінгу є цілеспрямована купівля міноритарного пакету акцій акціонерного товариства з наступним наміром продати їх акціонеру (мажоритарнику) за вищою ціною під загрозою поглинання корпорації, ініціювання перевірок, створення перешкод для функціонування товариства, заподіяння шкоди діловій репутації через розміщення матеріалів, що компрометують, у ЗМІ.

Такий спосіб корпоративного шантажу є поширеним не лише в Україні, а й в інших країнах. Основною метою грінмейлінгу є:

- 1) отримання міноритарним учасником невідповідної матеріальної вигоди за свою частку;
- 2) поглинання корпорації.

У деяких випадках до грінмейлінгу змушені вдаватися й сумлінні міноритарні учасники, однак у такому разі мотивацією є нестача їхнього впливу в товаристві та ігнорування їхніх інтересів. Однак, незважаючи на те, з якою метою діють учасники-грінмейлери, наслідки їхніх зловживань є здебільшого згубними для життєдіяльності корпорації

На тлі масштабності негативних наслідків для життєдіяльності того чи іншого акціонерного товариства, а також для економічного клімату держави загалом грінмейлінг у сучасних умовах почав набувати вже властивостей професійної діяльності та ставати для багатьох осіб високоприбутковим бізнесом. Ситуація суттєво ускладнюється тим, що притягнути до відповідальності за корпоративний шантаж грінмейлера неможливо, оскільки таке здириство здійснюється ним у процесі реалізації своїх корпоративних прав. Воно не визнане законодавцем нелегальним і не закріплене в законодавстві як протиправна поведінка. Інакше кажучи, корпоративний шантаж, що здійснюється окремими міноритарними учасниками або їхніми групами, як форма зловживання правом передбачає вчинення певних дій, які формально відповідають букві закону і можуть бути реалізовані, наприклад, за допомогою таких легальних можливостей:

1) у межах здійснення права володіння цінними паперами акціонерного товариства;

2) у межах здійснення можливості розпорядження правом голосу з огляду на наявну кількість акцій.

Однак схеми досягнення мети й самої мету в разі грінмейлінгу навряд чи можна назвати етичними, тому що основні зусилля спрямовані на тотальне послідовне втручання у внутрішні справи корпорації, водночас планомірно створюються перешкоди життєдіяльності акціонерного товариства, змушуючи крок за кроком і самої корпорацію, і його акціонерів та зацікавлених третіх осіб потурати професійному грінмейлеру та виконувати його вимоги щодо надання заявлених матеріальних благ та будь-яких вигід.

У багатьох випадках така високоінтелектуальна техніка вимагання доводить товариство до вкрай критичного стану, коли під час здійснення налагодженої тактики грінмейлер досягає задоволення вимог про продаж своїх цінних паперів за необґрунтовано максимальною ціною. За цих обставин наявний процес збільшення вкладень такого недобросовісного міноритарника в декілька разів за короткий проміжок часу, що завдає відчутних збитків інтересам акціонерного товариства. Сама ж корпорація, перебуваючи в стані постійного пресингу, змушена зосереджувати свої зусилля не на досягненні своєї заявленої статутної мети, а на пошуку оборонних рішень, щоб відбитися від численних запитів, скарг, судових позовів. Отже, зловживання правом, навіть одного з учасників акціонерного товариства, може заподіяти шкоду інтересам інших учасників товариства.

Висновки. Таким чином, якщо співвіднести доктринальні розробки дефінітивної конструкції зловживання правом з описом ознак грінмейлінгу як форми корпоративного шантажу, стає очевидною наявність підстав для визнання вищезазначених дій міноритарних учасників як типового зловживання в сфері реалізації ними корпоративних прав. З огляду на те, що проблема корпоративного шантажу існує вже досить давно, а в сучасних умовах це явище вже набуває ознак прибуткового тіньового бізнесу, який є деструктивним для

економічного клімату, доцільно визначити основні напрями протидії, зокрема і в межах правового поля. Завдання такої протидії ускладнюється тим, що загальні норми щодо зловживання правом на сьогодні не містять жодної чіткої дефініції, отже, у правозастосовчій практиці виникають різночитання та пошуки сенсів. Крім того, суттєвою прогалиною є відсутність у законодавстві, яке регулює діяльність, наприклад, акціонерних товариств, необхідних вихідних дефініцій понять «корпоративний шантаж», «грінмейлінг» (або інший адаптований аналог для української мови). Невирішеним також є питання розмежування міноритарників на сумлінних та недобросовісних у межах реалізації ними своїх корпоративних прав, що суттєво ускладнює вирішення питання про можливість притягнення до відповідальності осіб, які навмисне з метою збагачення та переслідуючи мету банкрутства того чи іншого акціонерного товариства практикують корпоративний шантаж, водночас дрібні міноритарники з часом перетворюються на великих грінмейлерів через відсутність конкретики на законодавчому рівні. Формування чітких ознак цього явища є першочерговим, але не єдиним завданням з метою результативної протидії шахрайським схемам з отримання та перерозподілу контролю над акціонерним товариством.

Література

1. Жорнокуй Ю. М. Корпоративні конфлікти в акціонерних товариствах: цивільно-правовий аспект: монографія. Харків: Право, 2015. 532 с.;
2. Пашутіна В. Ю. Зловживання корпоративними правами у сфері виплати дивідендів. Наше право. 2013. № 9. С. 146–159;
3. Вінник О. М. Корпоративні конфлікти та зловживання корпоративними правами в акціонерних товариствах: традиційні та інноваційні способи попередження розв'язання. Актуальні питання інноваційного розвитку. 2012. № 2. С. 5–12;
4. Спасибо-Фатеева І. В. Вчення про корпоративні права і цивілістична доктрина. Право України. 2014. № 6. С.84–92;
5. Карнаух Б. Зловживання правом та його правові наслідки. Підприємництво, господарство і право. 2020. С. 31–36;
6. Аналітика рейдерських атак. 2015–2021 роки. Оpendatabot. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/raiders-2021-2>.